

Habent sua fata libelli

A Vizsolyi Biblia mint „könyvtábla-töltelék”

A könyvkötők körében megszokott gyakorlat volt, hogy régebbi anyagokat újrahazsnoítottak. A táblákhoz szükséges kartont gyakran hulladékpapírból, eladatlan könyvek lapjaiból, megmaradt, másra már nem használható papírányagokból ragasztották össze, a borításhoz, könyvgerincek megerősítéséhez pedig előszeretettel használták a sok esetben funkcióját veszített liturgikus kódexek, a nyomtatás után feleslegessé lett kéziratos

művek pergamenlapjait. Ez a látszólagos veszteség néha nyereség, hiszen így legalább töredékesen maradt fenn közép- és koraujkori írásbeliségünk és könyvkultúránk néhány olyan darabja, amelyet egyéb forrásból már nem ismerhetünk.¹ A fenti kategóriába tartozik a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának egyik kötete, amely Giovanni Stefano Menochio (Padova, 1575 – Róma, 1655) olasz katolikus teológus, biblikus, jezsuita szerzetes egyik művét tartalmazza.² A címlapon szereplő bejegyzés szerint a könyv a soproni jezsuita rezidencia, majd kollégium tulajdonában volt korábban: *Residentia Colleg: Soproneinensis Soc: Jesu 1638*. A későbbiekben a kötet átkerült a budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonába, erről tanúskodik a címlap versoján található címeres pecsét felirata: *VNIVERSIT. HUNGARICÆ BIBLIOTH. REG. SCIENT.* Adatok hiányában nem sikerült megállapítani, hogy a könyv mikor, milyen úton jutott a Teológiai Intézet könyvtárába, ugyanis az 1895-ös alapítás után sok helyről érkeztek könyvek a gyűjteménybe, és pedig vásárlás és adományozások útján.

A könyv önmagában is érdekes, hiszen a jezsuita szerző a barokk kor exegetikai irodalmának jelentős alakja, a modern katolikus bibliatudomány szellemi előkészítője, aki ebben a művében úgy tekinti a Bibliát, mint ami megalapozta a modern, teokratikus szemléletű politikaelmélet, és kora

¹ Ld. a *Fragmenta Codicum Kutatócsoport* tevékenységét: <http://www.fragmenta.oszk.hu/>; Czagány Zsuzsa, Muckenhaupt Erzsébet, Papp Ágnes: Liturgikus és kottás kódextöredékek a Csíksomlyói Ferences Kolostor egykori könyvtárának állományában. In: *A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2005*. Társadalom- és humátudományok. Csíkszereda 2006, 149–231.

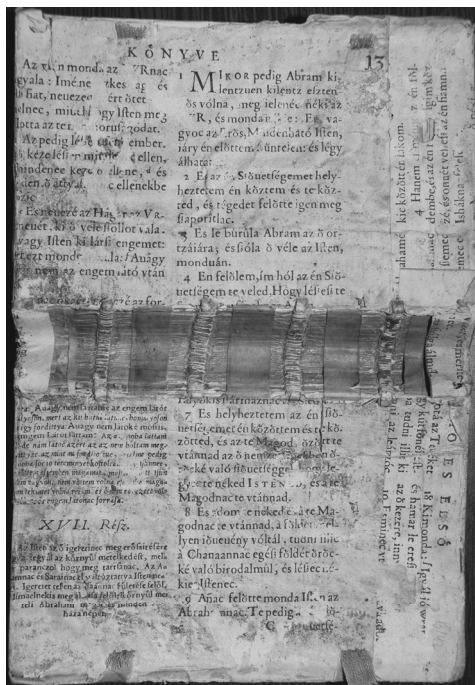
² Menochii, Stephani: *E societate Iesu hieropoliticon. Siue institutionis politicae. E s. scripturis depromptae, libri tres. Editione secunda correcti atque aucti. Cum Indice Rerum, atque locorum S. Scriptura.* Coloniae Agrippinae, J. Kinckium, 1626. 772 pag. Jelzete 5259 volt, jelenleg a bibliagyűjteményben található, B 142 szám alatt.

gazdasági világának kérdéseit is a Szentírás szellemében értelmezte.³

A nyomtatványt nemcsak tartalma, hanem kötése is különlegessé teszi. Egykor a kötet puha pergamenkötésben volt, amelynek alapanyagait a könyvkötő korábbi könyvek szétbontásából nyerte. A pergament egy középkori kódex lapja adta, a borító bélését pedig az 1590-es Vizsolyi Biblia néhány lapja. Erre figyelt fel Révész Imre, aki a címlap elé kötött üres lapok egyikére a következőket írta: „Nb. E könyvnek egy felső réteg pergament kötése volt, régi, értéktelen latin írással; ennek lefejtése után előtűnt az alsó réteg, amely nem egyéb, mint a Károlyi-féle *Vizsolyi Biblia* (1590) egy vagy egynéhány lapja. A soproni jezsuita collegium számára tehát a compactor 1638 táján már ilyen könyvtábla-töltelékét használta. Kv. 1920. II/17 Révész.”

Révész sajnos szakszerűtlenül távolította el, a könyvet borító pergamenlapot a táblákra való behajtásnál körbevágta, kikerülve a két zöld textilszalagot, amely összezárta a kötetet. Ennél nagyobb gond az, hogy a lefejtett pergamenlap időközben elveszett. Nyomokból lehet következtetni arra, hogy rubrikált vagy iniciáléval díszített és barna tintával írt szöveg volt az a bizonyos „rég, értéktelen latin írás”.

A fehér előzéklapok alá, a kódexlap béléseként a könyvkötő a Vizsolyi Biblia C és D jelzésű ívlapjait (a 13–14. és 19–20. oldal) használta fel. Ez egyértelművé teszi, hogy 1622-ben, Kölnben kiadott könyvet Magyarországon kötötték be, a kötés típusát tekintve nem sokkal a megjelenése után.

Az 1638-as soproni bejegyzés az első adat, amely magyarországi használatra utal.⁴ A hódoltsági területeken a jezsuiták kevéssel a török uralom megszűnése után fokozatosan építették ki iskolahálózatukat. A jezsuiták a győri kollégium és főiskola megalapítása után és annak kisugárzása-ként jelentek meg Sopronban. A jezsuita gimnázium 1636-ban,⁵ *II. Ferdinánd* elmentmondást nem tűrő királyi parancsára nyílt meg az evangélikus többségű és szervezett iskolarendszerrel bíró városban, és pedig a tanács határozott elutasítása ellenére. Ha feltételezzük, hogy a könyvet az első tulajdonos köttette be, akkor a könyvkötőt Sopronban, vagy annak környékén kell keresnünk. Bár Sopronban

³ <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/menochio.htm>

⁴ A pozsonyi jezsuita kollégium 1639-ben felvett jegyzéke is tartalmaz egy kötetet Menochius művéből: „*Joannis Stép. Menochus Hieropolitus in 8 Colo(niae) 1626 Joan(nes) Kinkius*”, vö. *Jezsuita könyvtárak Magyarországon 1711-ig* I. Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár. Sajtó alá rend. Farkas Gábor, Monok István, Pozsár Annamária, Varga András. Szerk. Monok István, Varga András. Szeged 1990, JATE. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 17/1.)

⁵ Horváth Kristóf: A soproni katolikus gimnázium története. In: *A soproni katolikus gimnázium Értesítője* (1895) 3–35., (1896) 3–86.; Payr Sándor: Draskovich György, győri püspök, a soproni jezsuita kollégium alapítója. In: *Protestáns Szemle* 1904, 77–92.

csak 1788-ban vált önállóvá a könyvkötő céh, a város azelőtt is foglalkoztatott könyvkötőket. Az adott években Lorenz Helm, ill. özvegye (1627–1637), Gregor Gelbhaar bécsi nyomdász és könyvkötő, majd 1636–1647 között Melchior Beldt dolgozott a városnak.

Lorenz Helm protestáns hite miatt menekült Bécsből Sopronba. Itt 1627–1632 között működött. Özvegye vitte tovább vállalkozását, aki négy évvel élte túl férjét. Gregor Gelbhaar a 17. század első felében Bécs legnevesebb nyomdászai közé tartozott. 1615-ben könyvkereskedőként jegyezték be a bécsi egyetem anyakönyvébe, 1624-ben császári udvari könyvnyomtató volt, és privilégiumot kapott a *Wienerischer Calender* közreadására. 1640-ben egyetemi könyvnyomtatói címet nyert (*aulae et Universitatis typographus*).⁶ Nyomdájában több magyar mű is napvilágot látott. Ezeknek a szinte kivétel nélkül katolikus kiadványoknak tükrében Gelbhaar katolikus elkötelezettsége nyilvánvaló, így nem lehetetlen, hogy ő használta fel a protestáns bibliakiadás lapjait „könyvtábla-töltelék” gyanánt. Melchior Beldt 1636–1647 között dolgozott a város részére. A későbbiekben már csupa soproni könyvkötőt ismer a szakirodalom, sőt a század második felében az igények növekedése folytán egymás mellett több mester is megélhetést talált a városban.⁷

De hogyan is kerülhetett a kötésbe a komoly értéket képviselő bibliakiadás néhány lapja? Nem valószínű, hogy felhasználatlan nyomdai ívek kerültek el Vizsolyból akár Bécsbe, akár Sopronba, hogy makulaturaként szolgáljanak ötven évvel a nyomtatás után. Az elavulás sem lehet érv, hiszen azoknak a kódexeknek az esetében, amelyek szövege nyomtatásban, nagyobb példányszámban, esetleg emendálva megjelentek, ez magyarázhatja az utólagos újrafelhasználását, de az első teljes magyar Biblia szövege kapcsán ezt nem feltételezhetjük. Még akkor sem, ha mindez közvetlenül a legelső, katolikus szerző által fordított teljes magyar Szentírás kiadását követően történt, hiszen kétséges, hogy Káldi György 1626-ban megjelent bibliafordítása feleslegessé tette volna a protestáns fordítást, alig fél évszázaddal a megjelenése után.⁸ Analógiaként érdemes megemlíteni, hogy Sopronban Gutenberg 42 és 36 soros Bibliájából is kerültek elő lapok,⁹ ugyancsak kötéstáblák borítóanyagaként. Grüll Tibor feltételezi, hogy a Gutenberg által nyomtatott *Vulgata* felekezeti szempontok alapján vált feleslegessé az evangélikus többségű városban, és emiatt került újrahasznosításra a könyvkötőhöz.¹⁰ Talán ugyanez indokolja a *Vizsolyi Biblia* lapjainak újrafelhasználását a jezsuiták, ill. egy vélhetőleg katolikus elkötelezettségű könyvkötő által.

Kurta József

⁶ Soltész Zoltánné: Gregor Gelbhaar, bécsi nyomdász 1638. évi magyar kalendáriuma. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972*. Budapest 1974, 205–215.

⁷ Szende Katalin: A könyvkötéshez felhasznált kódextörödékek társadalom- és kultúrtörténeti összefüggései Sopronban. In: *Magyar Könyvszemle* 2007, 278–310.

⁸ RMNy 1352.

⁹ Grüll Tibor: Gutenberg-törödékek a Soproni Levéltárban. In: *Magyar Könyvszemle* 1994. 292–295.; Rozsondai Marianne: *A 36 soros Biblia és egy Sopronban előkerült törödéke*. In: uo. 295–302.

¹⁰ A törödékek ráadásul ószövetségi apokrifus szövegeket tartalmaztak. Vö. Grüll Tibor: *i. m.* 295.